

JE LI U HRVATSKOJ MOGUĆ MODERAN EKONOMSKI RAST?

Očito je da je moderan ekonomski rast (MER) moguć. Moguć je svuda i uvijek. Bio je moguć u prošlosti, proživjeli su ga Amerika, Švedska i Japan, moguć je sada, recimo u Kini, Botsvani i Sloveniji, bit će ostvariv i u budućnosti, recimo u Hondurasu i Hrvatskoj, pa i na Haitiju. Dakle dio pitanja iz naslova koji se odnosi na mogućnost MER-a nije osobito zanimljiv za širu javnost.

Stvari postanu zanimljive kada se raspakira pitanje jer se u njemu kriju dva za Hrvatsku iznimno važna pitanja. Prvo hoće li Hrvatska u dogledno vrijeme ostvariti MER, i drugo, mogu li se ekonomskom politikom stvoriti uvjeti za nastanak MER-a ili ubrzati postizanje MER-a. Nedvosmislen odgovor na ta pitanja mogu dati jedino “spin doktori”, odatle im popularnost i prednost pred ozbiljnim ekonomistima-istraživačima. Ono što ekonomisti mogu reći jest, prvo, što bi ozbiljan odgovor na ta dva pitanja trebao ili uzeti u obzir i, drugo, po čemu se mogu prepoznati poluozbiljni odgovori “spin doktora”.

Prvo odmah treba biti jasno da je moderan ekonomski rast (MER) tehnički pojam. Nije riječ o pojmu podložnom proizvoljnim tumačenjima. Doduše, potječe iz “mekog” dijela analize razvoja pa ga nije lako kvantificirati, ali je nedvosmisleno jasno o čemu se radi. MER označava (i) stabilnu stazu rasta narodnog gospodarstva na kojemu su (ii) postojano ostvarivane visoke stope rasta praćene sa (iii) institucionalnim i sektorskim restrukturiranjem u (iv) prihvatljivom okruženju koje u konačnici vodi (v) konvergenciji narodnog gospodarstva s onima razvijenih zemalja. Očito je da MER opisuje

uspješno gospodarstvo u razvoju i zato služi kao “benchmark” prema kojem se mjeri uspješnost gospodarstva glede samog rasta, kakvoće tog rasta, konvergencije i uspješnosti politike rasta. Nepisano je pravilo da se visokim stopama rasta smatraju stope od barem 7% godišnje (koje podrazumijevaju podvostručenje početnih vrijednosti svakih 10 godina).

Pojam je uveo sredinom pedesetih godina Simon Kuznets. To je bilo gotovo istovremeno s objavljivanjem još i danas standardnog modela rasta odnosno neoklasičnog modela rasta (Solow-Swannov). Pedesete su bile vrijeme optimizma. S jedne strane to je vrijeme zlatnog razdoblja europskog rasta kada je dio svijeta smatrao da će sva nerazvijena gospodarstva krenuti putem MER-a. S druge strane vjerovanje da se planiranjem može ubrzano izgraditi novo društvo postizalo je visoke stope rasta. Što se prvoga tiče, konvergenciju je nedvosmisleno predviđao neoklasični model rasta, a “trickle down” koji je trebao dovesti da posljedice rasta osjećaju svi. Odonda se svašta dešavalo. Prestalo je zlatno doba europskog rasta (ranih sedamdesetih), razrađeni su drugačiji modeli rasta (osamdesetih), javlja se divergencija u svjetskom gospodarstvu (u kojoj mnogi vide “klubove” razvoja). Što se drugog pristupa tiče, on je otišao u “ropotarnicu”. Rast i razvoj izašli su iz mode sedamdesetih jer je pažnja posvećena kratkoročnoj makroekonomskoj analizi (stabilnosti, tečaju, inflaciji) i tek se vraćaju kasnih osamdesetih. U povratku do tada standardni model rasta ima konkurenciju u drugačijim tumačenjima (poglavito endogenim modelima), sve se više briše razlika rasta i razvoja te postaju upotrebljive bogate baze podataka koje omogućuju novu vrstu kvantitativne analize (poboljšano je knjigovodstvo rasta, otkrivani su faktori rasta, itd.).

Bogatstvo analitičkih rezultata (teorijskih i primijenjenih) nastalih od osamdesetih nadalje uveliko je povećalo naša znanja o MER-u. Za MER i Hrvatsku zanimljiva su barem tri sklopa rezultata. Prvi se tiče povijesnih iskustva MER-a, drugi zajedničkih osobina svih gospodarstava s visokim stopama rasta, a treći dometa proaktivne politike rasta.

MER i Hrvatska

Što se povijesnih iskustva MER-a i Hrvatske tiče, treba na umu imati sljedeće:

1. *MER je moguć u bilo kojem gospodarstvu.* Tokom povijesti postigle su ga prostorno (Azija, Afrika i Europa) i vremenski (u 19. i 20. stoljeću) najrazličitija gospodarstva. Nema stoga nikakvog razloga misliti da nije moguć početkom 21. stoljeća u Hrvatskoj.
2. *MER nije zajamčen niti predodređen.* Nisu ga postigla baš sva gospodarstva, već samo neka, a prostorno i vremenski gledano ima jednak broj uspješnih i neuspješnih gospodarstava. Nema stoga nikakvog razloga držati da će po nekoj inerciji do njega nužno doći u Hrvatskoj početkom 21. stoljeća.
3. *MER ne nastaje svakim povećanjem stope rasta.* Povećanje stope rasta može biti prolazno i kratkotrajno te se ne mora nužno održati i dovesti do postojanog rasta. Što se Hrvatske tiče, to je važno jer nekoliko godina visokih stopa rasta ne mora nužno biti tumačeno kao početak trajnih povećanja.
4. *MER čak i kada nastane nije nužno trajan.* Ima mnogo primjera gdje se “ispuhao” ili je pod utjecajem unutarnjih i vanjskih “šokova” prestao prije nego je doveo do konačnog uspjeha konvergencije. Drugim riječima, čak i ako do njega u Hrvatskoj dođe, ne mora trajati dovoljno dugo da ostvari željenu konvergenciju.
5. *MER dolazi nakon prepoznatljivog ubrzanja rasta.* Razlika u stopama rasta prije MER-a i poslije prepoznatljiva je i bitna tako da se u tom pogledu u pravilu može govoriti o tome da MER podrazumijeva točku prekida trenda, točku diskontinuiteta u stopi sekularnog rasta
6. *MER se najčešće ne može vezati uz određeni događaj ili politiku.* Premda MER podrazumijeva točku diskontinuiteta sekularnog rasta, u pravilu (iznimke postoje) njegov se nastanak ne može povezati ili pripisati nekoj točno određenoj mjeri ili paketu mjera ekonomske politike (ili drugih, što se toga tiče) ili pak događaju.
7. *MER još nitko nije uspio stvoriti ekonomskom politikom.* Slijedom gornje osobine MER-a ekonomska istraživanja nisu još otkrila niti

jedan paket mjera koji je “napravio” MER niti je uspješno bio predviđen njegov nastanak i što, je jednako važno, njegov oblik (koji su sektori lokomotive).

8. *Gospodarstvo MER-a fundamentalno je drugačije od onog bez MER-a.* MER podrazumijeva cijeli splet gospodarskih odnosa i ne odnosi se samo na stopu rasta, nego na društveni kapital, stav prema poduzetništvu i neizvjesnosti te sustav koji može financirati takvu stopu rasta.

Uzeto zajedno gornje osobine MER-a za Hrvatsku znače:

- prvo, MER je izvan svake sumnje u Hrvatskoj moguć, ali ni po čemu nije nužan,
- drugo, treba razlikovati privremena povećanja od ubrzanja i trajnih povećanja stopa rasta kakve podrazumijeva točka diskontinuiteta kakva su dio MER-a,
- treće, postoje znatna ograničenja ekonomske politike u njegovu postizanju i održavanju,
- četvrto, ne postoje temeljne pretpostavke koje omogućuju nastanak i održavanje MER-a.

Takvo stanje moglo bi ostaviti dojam prilične bespomoćnosti ekonomista i njihovih preporuka glede MER-a. To bi bilo netočno. Naime možda ga ozbiljni ekonomisti ne mogu stvoriti ili predvidjeti, ali nas istraživanja MER-a mnogo uče o zajedničkim osobinama gospodarstava koja su uspjela postići MER odnosno o onima koja to nisu uspjela. Glede toga prilično mnogo znamo o ekonomskim politikama koje se može povezati s MER-om. Znači ozbiljni ekonomisti u Hrvatskoj ne znaju ga sa sigurnošću napraviti, ali mnogo znaju o tome kako ga spriječiti ili kako stvoriti povoljne uvjete mogućeg nastanka MER-a.

Što se MER-a i Hrvatske tiče, koliko znamo (a znamo malo jer nema dovoljno istraživanja koja bi bila od koristi i koja bi ujedno bila ozbiljno provedena; s druge pak strane impresija, procjena i vrijednosnih sudova ima na pretek, ima čak i nekoliko dobro ambalažiranih nepouzdanih računa). Prvo i najvažnije znamo da Hrvatska nikada nije doživjela MER. U najboljem slučaju bilo je nekoliko prolaznih povećanja stope rasta koja nikada nisu prerasla u MER. Takva su

povećanja tokom 20. stoljeća bila pred Prvi svjetski rat, početkom dvadesetih, krajem tridesetih, u drugoj polovici pedesetih, sredinom šezdesetih i zadnje prije tridesetak godina odnosno krajem sedamdesetih. Niti jedno nije trajalo dulje od pet godina, tri su skončala krizom i značajnom makroekonomskom nestabilnošću, a dva ratom. Skrećem pažnju da izostavljam drugu polovicu devedesetih i početak stoljeća kada su bila dva trogodišnja razdoblja razmjerno visokih stopa. Razlog je što stope nisu visoke (ispod 7% godišnje), što su razdoblja prekratka (samo tri godine) te ih je najbolje tumačiti singularitetima i šokovima (poslijeratnom obnovom, povratkom iz političke izolacije) i, dakako, neiskorištenim prilikama (premda sadržavaju neke važne osobine nastanka MER-a, nedostaje ključna karika: restrukturiranje i transformacija ekonomske uloge države).

Takvo skromno i nedovoljno poznavanje ekonomskog rasta Hrvatske ima dvije vrlo važne nepovoljne posljedice. Prva se tiče posebnog mjesta koje imaju “uvezena” iskustva, rezultati i teoriji koje se javljaju kao nadomjestak nepostojanja domaćih znanja. To je, u najboljem slučaju, nadoknadio tek za nekoliko godina koliko bi vremena trebalo za provedbu ozbiljnih istraživanja. Sadašnje stanje stvara prekrasne uvjete i širok prostor za “spin doktore”.

Faktori rasta i Hrvatska

MER je uvijek povezan s trajno visokim stopama rasta. Zanimljivo je dakle što ekonomisti mogu reći o odrednicama stopa rasta odnosno kakve osobine gospodarstva možemo povezati s visokim stopama rasta. O faktorima rasta ekonomisti dosta znaju, do sada se u literaturi spominje čak 21 za koje se smatra da se može dokazati ekonometrijska veza s rastom. No iz tog obilja u struci postoji konsenzus o 10 važnih na koje se pažnja istraživača usmjerila. Što se tiče faktora rasta u Hrvatskoj, vrijedi isto kao i prije: stupanj neznanja je velik a prostor za spin doktore širok. I jedno i drugo je nepotrebno i “umjetno” stvoreno (prvo neprepoznavanjem važnosti takvih istraživanja, a drugo nepostojanjem kritike i odgovornosti za izrečene bedastoće).

No ukratko se glede faktora rasta i Hrvatske može uputiti na neke stvari:

- a) *Zna se samo da postoji jedna nedvojbeno veza zajedno s poznatim smjerom uzročnosti*: visoka stopa domaće štednje odnosno investicija uzrokuje visoku stopu rasta. Ta je stopa u slučaju Hrvatske niža nego u njoj sličnim uspješnim gospodarstvima i niža nego u svim gospodarstvima koja su do sada doživjela MER.
- b) *Zna se još jedna veza, ali se ne zna uzročnost*: sva gospodarstva s visokim stopama rasta ujedno su imala i visok udio međunarodne razmjene, no ne zna se je li rast vodio povećanju međunarodne razmjene ili obrnuto. Hrvatska kroz dulje vrijeme trguje i komunicira sa svijetom mnogo manje od uspješnih ili njoj sličnih gospodarstva,
- c) *Ima niz "tvrdih" osobina koje su po svemu sudeći povezane s visokim stopama rasta* (to znači da ima istraživanja koja potvrđuju vezu, ali i onih drugačijih). To su, na primjer, ulaganje u ljudski kapital, smanjenje stope rasta stanovništva, udio državne potrošnje, itd. Što se Hrvatske tiče, ocjena je mješovita: nedovoljno se ulaže u ljudski kapital, ali stopa rasta stanovništva pogoduje rastu, dok je udio države velik i izvan svake sumnje sputava rast.
- d) *Neke "mekе" osobine također su izgleda povezane sa stopom rasta*: tako se smatra da rastu pogoduju konkurentni pritisci, vladavina prava, zaštita vjerovnika, novčarski sustav, itd. Glede većine "mekih" osobina nedvosmisleno je jasno da Hrvatska loše stoji, nejasna je jedino uloga novčarskog sustava za koju je zamislivo da potiče ili sputava rast, a odgovor je stvar primijenjenih istraživanja.
- e) *Postoje neke osobine za koje se ne može jasno utvrditi potiču li rast ili ne jer je sve stvar stupnja i relativnih odnosa*. Tako je utjecaj ekonomskih nejednakosti neodređen za srednje vrijednosti, ali neosporno nepovoljan za vrlo velike odnosno male. Sporna je i makroekonomska stabilnost: očito je visok stupanj nestabilnosti loš za rast, a srednji dobar, ali dvosmislen je utjecaj gotovo potpune stabilnosti. Jasniji nije niti utjecaj ulaganja u infrastrukturu jer za neke uvjete nesumnjivo potiče rast, ali isto tako može dovesti do

istiskivanja privatnog sektora i do drugih za rast nepovoljnih posljedica. Što se Hrvatske i tih “neodređenih” faktora tiče, upravo su vrijednosti svih njih sporne. Premda nema pouzdanih istraživanja, čini se da većina njih ima nepovoljan učinak i vjerojatnije je da su prepreka nego poticaj.

Ima još jedno na što treba skrenuti pažnju. Kao i sve što se tiče rasta i MER-a, glede djelotvornosti faktora u pitanju jest postojanost i rok. Faktori ne djeluju na rast odmah, nego s kašnjenjem i jedino ako se radi o postojanom djelovanju. Zato se i nastanak MER-a ne može vezati uz početak primjene neke mjere ili paketa mjera, a ništa se ne postiže jednim ili dvama razvojnim proračunima.

Uzeto sve zajedno, što se Hrvatske tiče jasno je da sadašnje razine vrijednosti faktora i trendovi promjene poznatih faktora rasta (uz nekoliko iznimaka) nisu povoljni, a ima razloga vjerovati da su čak i nepovoljni. Drugim riječima, podloga za nastanak MER-a nije povoljna.

Promatrano kroz vrijeme, o prisutnosti i djelovanju faktora rasta nešto se malo zna o razdoblju pred Prvi svjetski rat, gotovo ništa o međuratnom razdoblju, a nešto malo više zna se za razdoblje socijalizma. U tom razdoblju Hrvatska nema osobiti “skor” s faktorima rasta. Jedno je vrijeme imala izuzetno visoku stopu investiranja (i postizala zavidne stope rasta, no te stope moguće je tumačiti nepovezano sa stopama investiranja), značajno je ulagala u ljudski kapital (i stvorila veliku količinu ljudskog kapitala, no vjerojatno su se u međuvremenu ta ulaganja amortizirala) i učinjeni su veliki pomaci glede infrastrukture (koja je ipak zaostajala), a stanovništvo je niskim stopama (i emigracijom) pomagalo rast. S ostalim faktorima stvari su bile nepovoljne, osobito one glede poduzetništva, vladavine prava, konkurentnosti i međunarodne razmjene (što ne treba čuditi jer su to osobine svih socijalističkih gospodarstava). Svakako na koncu ta kombinacija faktora nakon iscrpljenja rasta temeljenog na međusektorskom seljenju faktora (iz poljoprivrede u industriju, iz sela u grad) nije doveo niti do postojanog rasta, niti do MER-a, nego do desetljeća stagnacije (osamdesetih) koje je završilo transformacijom.

MER i proaktivna politika rasta

Na koncu ostaju najvažnija pitanja (općenito, a naročito poslije izbora). Šta se o MER-u, proaktivnoj politici rasta i Hrvatskoj može reći? S kolikom točnošću se može izgraditi politika rasta koja vodi MER-u, stvoriti uvjete za MER, ubrzati njegov nastanak i održati gospodarstvo na stazi rasta MER-a? Pokušaj odgovora morao bi imati tri dijela. Prvi se tiče iskustva proaktivnih politika rasta, drugi za Hrvatsku relevantnih stranputica, a tek će se treći baviti obrisima politike ostvarenja MER-a u Hrvatskoj.

S obzirom na raširenost pokušaja stvaranja MER-a proaktivnom politikom rasta i u prostoru i u vremenu ekonomisti su sistematizirali ta iskustva. Ti rezultati mogu biti zanimljivi za Hrvatsku, no prostor nažalost ograničava da se tek neka, čini se važnija, istaknu.

1. Niti jedna proaktivna politika rasta *nije pogodila "nacionalne šampione"*, ali su mnoge baš to pokušale, dapače politika izbora pobjednika bila je jedan od temelja većine. U vezi s time je neuspješan izbor Japana nadaleko poznat, poslije rata je došlo do MER-a, ali ne u onim sektorima i proizvodima na kojima je svoje intervencije temeljio MITI.
2. Uspješne politike poticanja rasta mnogih gospodarstava u nedavnoj prošlosti jako su *bitno odudarale od recepta*. Tako se neka od najuspješnijih gospodarstava, bar što se tiče rasta, nisu držala recepta koji je onda prevladavao, a i danas prevladava. Poznat je slučaj Azije. Azijski tigrovi uvelike zbog posebnih uvjeta uspješno su primijenili dirigirano gospodarstvo, jak intervencionizam, Jugoistočna Azija također je odstupila od recepta, znatno ubrzanje rasta u Indiji (a to znači sedmina stanovništva i svaki treći siromah kugle zemaljske) temeljilo se na postupnosti reformi, Kina (a s njom i petina stanovništva) i Vijetnam posve su svjesno odabrali posebni "dvotračni" put transformacije i izbjegli krizu te postigli vrlo visoke stope rasta, itd.
3. Ispostavlja se da je ubrzanje rasta i početak MER-a, dakle točku diskontinuiteta, *teško povezati s konkretnim mjerama* gospodarske politike. Dakle diskontinuitet ekonomske politike rasta i diskon-

tinuitet dugoročnog trenda razvoja teško se može nedvosmisleno povezati. Vrlo je često trenutak nastanka MER-a pomalo neočekivan i nepredviđen. Prekretnicu često obilježavaju zbivanja bez neposredne veze s gospodarstvom i rastom, a znatan utjecaj vrlo često imaju posve neortodoksne mjere ili neki šok.

4. Daleko više zna se o osobinama koje mora imati ekonomska politika koja želi *održati povećanje* stope rasta, dakle o politikama koje postaju presudne nakon točke prekida i nastalog ubrzanja. Ta su znanja posebno važna jer ima mnogo primjera kada se ubrzanje nije održalo upravo zbog prepoznatljivih pogrešaka ekonomske politike. Glede tog pitanja vlada ortodoksija u monetarnoj, fiskalnoj i trgovinskoj politici, uspješno odustajanje od dirigiranja i mikro-upravljanja, a iznad svega je presudna razumna uloga države u gospodarstvu. To su sve "standardne" stvari, bez glamuroznosti i inventivnosti, ali uz puno "rudarenja" i samokontrole.
5. Od mjera potrebnih za održavanje visokih stopa rasta jedna *donedavno zanemarivana* sve se više ističe. Društveni sukobi, nepostojanje konsenzusa i razmrvljena društva općenito uzevši nisu otporna na šokove, unutarnje i vanjske, te previše resursa troše na svoje održavanje. Takva gospodarstva, iskustvo pokazuje, nisu unatoč mnogim pokušajima uspjela održati visoke stope rasta niti ih često generirati. Tu valja dodati da nametanje konsenzusa i sloge također nije urodilo plodom MER-a.

Iskustva, kao što se vidi, nisu pretjerano ohrabrujuća.

Glede iskustva proaktivnih politika rasta i Hrvatske odmah treba upozoriti na jednu ključnu stvar čija se važnost ne može podcijeniti. To je da opća temeljna načela proaktivne politike rasta nisu teško dokučiva. Nisu neka novina niti na razini općih načela niti izvedenih polja djelovanja. Tako u makroekonomskoj politici treba postići statičnu i dinamičku efikasnost koja će se temeljiti na definiranim i zaštićenim vlasničkim pravima, sustavu poticaja, vladavini prava, itd. U makroekonomskoj politici treba postići makroekonomsku stabilnost monetarnom i fiskalnom politikom te tržišnom regulacijom koja održava i potiče konkurenciju. U socijalnoj politici treba se baviti siromaštvom i zaštitom isključenih, što se postiže poticajima i ciljanim

mjerama pomoći. Moglo se bez straha svako od tih područja djelovanja dalje razraditi jer i tu nema novosti: recimo monetarna politika mora postići da novac obavlja sve svoje funkcije, a fiskalna osigurati solventnost države, itd. Ni tu nema novosti i to se već beskrajno ponavlja. Stvar nije u općim načelima, nego u tome kako se ta opća načela pretakaju u nacionalnu proaktivnu politiku rasta. Stvar je u tome što se ta načela ne prevode niti u jednoznačno određeni institucionalni okvir niti u jednoznačni paket mjera. Postoji neodređenost i moguća je raznolikost uspješnih rješenja, što ima tri posljedice. Prva, beskrajno ponavljanje općih načela nema puno smisla (osim studentima) jer vrag je u detaljima. Drugo, pitanje prijevoda stvar je glede koje treba ili biti “spin doktor” (odnosno cijeli posao pojednostavniti na nekoliko jednostavnih poluistina na koje se može netko zapaliti) ili dobrano zagrijati stolicu i dati stručnu razradu temeljenu na interdisciplinarnom konsenzusu. Konačno treće, uspješno rješenje mora se temeljiti na osobinama narodnog gospodarstva i svaki uvoz rješenja ili jednostavno kopiranje u pravilu dovodi do nesigurnih, često neželjenih, ponekad i smiješnih rezultata.

Druga se stvar tiče nekih poznatih lažnih veza, poluistina i stramputica proaktivnih politika rasta. Naravno, postoje iznimke (zato su poluistine) i moguće je da je baš Hrvatska iznimka tako da te pravilnosti vrijede uvjetno. No iskustva politika rasta upućuje na ovo:

1. *Direktna strana ulaganja* nisu u pravilu imala pozitivne učinke na ostatak gospodarstva, ali jesu bitno unaprijedila poslovanje tvrtka u kojima se javljaju. Prelijevanja su neznatna, kasniji učinci na platnu bilancu moguće zabrinjavajući, isisavanja su vjerojatna itd. Osim toga još se niti jedno gospodarstvo nije razvilo u kojemu su strana ulaganja bila glavni pokretač. To naravno ne podrazumijeva postavljanje prepreka stranim ulaganjima ili njihovo aktivno sprječavanje, nego samo ne precijeniti njihove moguće pozitivne učinke jer ona neće biti glavni uzročnik MER-a.
2. *Izbor nacionalnih šampiona*, vodećih sektora ili lokomotiva razvoja nemoguć je, vjerojatno općenito, a gotovo sigurno u malim gospodarstvima koja su po prirodi stvari ovisnija o promjenama na koje nemaju nikakvog utjecaja. Birati sektore, tvrtke ili proiz-

vode koji će kao “lokomotiva” dovesti do razvoja i MER-a još nikome nije uspjelo, premda je baš to najdraža zanimacija “spin doktora”. Uostalom, odakle državi pravo da se poduzetnički “igra” novcima poreznih obveznika?

3. *Normativni optimizam* je upitan i barem bi građani Hrvatske trebali ozbiljno sumnjati u nj. Ta se patologija temelji na ideji da nominalna konvergencija vodi realnoj konvergenciji. U slučaju Hrvatske to bi značilo da primjena i provedba zakonodavnog i institucionalnog okvira EU vodi rastu i realnoj konvergenciji. Ta je tvrdnja vrlo upitna i izvan svake sumnje nije dokazana. Nekoliko zabavnih primjera prevođenja tuđih zakona i njihove implantacije u novu narodnu privredu postoje, no oni nisu neposredno vezani uz rast i MER.

Ima još mnogo mitova koji nisu manje važni, ali prostor ne dopušta da se detaljnije objasne. Na primjer:

4. *Turizam* je do sada bio ključna poluga razvoja samo u mikro-gospodarstvima ili mikroregijama, a Hrvatska nije niti jedno niti drugo. Čak nema primjera malog gospodarstva u kojemu je turizam odigrao presudnu ulogu pri stvaranju MER-a. Naravno, to ne znači da treba obeshrabrivati razvoj turizma jer može imati veliku dopunsku ulogu, ali kladiti se na nj kao polugu razvoja jednostavno je neutemeljeno i krivo.
5. Mit *gotovih proizvoda*, po mogućnosti “hrvatskih autohtonih”, jednostavno zanemaruje da je u uvjetima vertikalne i horizontalne prostorne razgradnje proizvodnje većina međunarodne trgovine razmjena poluproizvoda i da je uspješno ono gospodarstvo koje je naučilo raditi poluproizvode. To je naročito istinito ako je na razini razvoja Hrvatske.
6. Sklonost *mikromenadžmentu* odnosno ideji da se iz centra može uspješno upravljati svim tokovima i donositi odluke na niskoj razini (recimo pojedinačne tvrtke ili lokalne zajednice). To je donekle povezano s veličinom zemlje (koja ostavlja dojam mogućnosti mikromenadžmenta), a nešto više sa sklonosti države da se centralizira i patologijama transformacije (“rent-seeking”, “policy capture”) i osobinama “crony kapitalizma”. Poticaji mikro-

menadžmentu u Hrvatskoj dodatno su pojačani nesklonošću timskom radu i decentralizaciji.

Popis lažnih veza i stranputica mogao bi ići dalje (još treba spomenuti mit tehnologija i opsjednutost “visokim tehnologijama” za zemlju kojoj pada ljudski kapital, “irski model” što je posebno krivo postavljena usporedba, itd.). No gornjih pet primjera su dovoljni da pokažu raširenost zabluda. Lako moguće da njihov broj raste s brojem “spin doktora” i nemoći domaće ekonomske analize.

No osim lažnih veza rast odnosno proaktivna politika rasta može dovesti do niz patologija. Učinci rasta su asimetrični, kako glede vremenske raspodjele (u pravilu su prvo gubici, a dobiti u neizvjesnoj budućnosti), tako i glede osobne raspodjele (gubitnici i dobitnici rijetko su isti). Politika rasta nerijetko stvara kvazirente koje osim krivih signala i alokativne neefikasnosti mogu dovesti do ponašanja usredotočenog na postizanje ili čuvanje rente i do poduzetničkog zaposjedanja politike. Popis patologija može ići dalje. I sve su prisutne u nekoj mjeri u Hrvatskoj.

Iz svega ovoga moglo bi se zaključiti da su kumulirana znanja o politikama rasta ekonomista prilično skromna. No to je krivo, zapravo znamo mnogo, a iznad svega znamo da je ekonomska analiza važna stvar. Postoje rezultati i postoje pravilnosti te nema proizvoljnosti ni svemogućih rješenja. Na to jasno upućuje i moj najdraži citat o politici rasta (potječe od UN ECE): “...niti su ekonomska teorija niti politička praksa otkrili ‘easy fix’... iskustva nam kazuju da je ‘izuzetan rast’ uvijek bio vezan uz posebnosti resursa zemlje, opreznu budućnosti okrenutu javnu politiku, posebnosti zemljopisnog smještaja i, često, sretan splet okolnosti. Sve to odvijalo se u određenom povijesnom okruženju. Ex-post se izuzetan rast može objasniti, ali je gotovo nemoguće ponoviti takve okolnosti...”

Ivo kao “spin doktor”

Na kraju ne bi bilo pošteno da se ne ponudi još jedan recept i prognoza. Ne zato što će ponuđeni recept osobito vrijediti, nego da se

pokaže kako je to lako. Da parafraziram riječi jednog gospodina koji je izašao iz mode: nije stvar u tumačenju, nego u mijenjanju.

Koliko vidim iz naše prakse, ono što “spin doktori” rade (osobno mi je draži pojam Keynesovih šaptača na uho ili Krugmanovih “policy entrepreneurs”) sastoji od sljedećeg. Imaju odgovore. Ti su odgovori po mogućnosti općeniti, nedokazivi i poluistine. Znaju PR. Poruke iznose pomalo mesijanski uz naglašavanje koje katastrofe prijete ako ih se ne sluša. Na koncu ne pogađaju i maštovito objašnjavaju da za pogrešku nisu krivi njihovi recepti, nego mlaka i nemušta provedba. Dakle prema tom receptu evo priče.

Prvo, što će biti ako se ništa ne napravi? Iz nekoliko polovično pouzdanih izvora koji nude dugoročnu stopu rasta Hrvatske (postoje dva i jedno možebitno u nastanku uz nekoliko neozbiljnih pabirčaka) može se zaključiti da je dugoročna stopa rasta dohotka po stanovniku Hrvatske u 20. stoljeću oko 2-3% godišnje. To podrazumijeva podvostručenje početnih vrijednosti svakih oko 30 godina, što znači da će sadašnjih 7.500 p/c ppp USD doseći 15.000 (sadašnju Sloveniju ili Portugal) oko 2033. a sustizanje razvijenijeg dijela EU oko 2065. Drugim riječima, oni koji sada krenu u prvi razred umrijet će kao bogati Europljani ili, računajući na Hrvatsku taštinu i jal, onaj tko danas počne raditi, otići će u mirovinu bogat kao današnji Slovenac. Iz niza razloga (konvergencija, transformacija, integracija, i ostale -acije) vjerojatno će se ta stopa ubrzati sa 2-3 na oko 4% godišnje (ovisno o ciklusima i šokovima). To znači podvostručenje početnih vrijednosti svakih otprilike 17 godina odnosno postizanje današnje razine Slovenije 2021. No ni ta stopa nije uopće loša, to je bitno iznad dugoročnih trendova zemlje i neće odstupati od drugih srednjoeuropskih ili balkanskih gospodarstva.

Drugo, šta bi bilo kada bi došlo do MER-a u Hrvatskoj? Nastanak MER-a podrazumijeva točku prekida, ubrzanje sa stope rasta od 3-4% na barem 7% godišnje. U tom slučaju za podvostručenje treba oko 11 godina pa bi se današnja razina Slovenije postigla oko 2015. a EU oko 2026. Očito je zanimljivo pitanje može li se “napraviti” točka prekida, postići ubrzanje i održati MER. Jasno je također zašto se toliko političkih bodova može dobiti na “prodavanju rasta” i zašto se na to toliko lijepe

“spin doktori” (sa “svojim” najdražim proizvodom, sa svojim najdražim sektorom i najdražim paketom mjera ekonomske politike).

Treće, cilj je jasan. Treba nešto poduzeti jer je MER ostvariv i jer se zbog urođenog nestrpljenja stanovništva može politički dobro zaraditi na obećanju rasta. Ciljna stopa mora biti 6-7% godišnje. To je stopa koja djeluje mobilizatorski: podvostručuje početne vrijednosti svakih 10-14 godina pa su učinci vidljivi svima (figa u džepu: podbačaj je “mali”, oko 3%, i uvijek uz malo mašte objašnjiv prebacivanjem odgovornosti). Ta ciljna veličina nije “ništa novo” i nije sporna. Nude se iz najrazličitijih mjesta. Nije spektakularna (Kina i Botsvana ostvarile su više), ali je respektabilna (viša od gospodarstva bez MER-a).

Četvrto, što će biti ako se sluša druge umjesto mene? Svi drugi prijedlozi zbog neznanja (kada, na primjer, kažu da mala Hrvatska mora temeljiti rast na 5-6 sektora, kada posegnu za mikroupravljanjem ili kada zaborave na istiskivanja koja generira državno upravljanje razvojem), prikriivenih ciljeva (recimo biti izabran ili stvoriti osobno bogatstvo ili utjecaj stvaranjem klijentističke mreže) i čega drugoga (naivno vjerovanje u mobilizatorske sposobnosti) u tolikoj mjeri krše gore opisana iskustva i stečena znanja da ne mogu ostvariti niti MER niti održati sekularnu stopu.

Peto, moj prijedlog proaktivne politike. On jedini rješava sve probleme rasta: ubrzava nastajanje MER-a, omogućuje nastanak MER-a te jamči održavanje MER-a. Proaktivna politika rasta kakvu predlažem potrebna je iz barem tri razloga. Prvo, jer je samoostvarljiva stopa od 4% još uvijek iznad dugoročne stope (koja je oko 3%) i treba podršku. Stopu od 4% trebat će podržavati aktivnim politikama jer je hrvatsko gospodarstvo fundamentalno makroekonomski i mikroekonomski, institucionalno i sektorski nestabilno. Osim toga hrvatsko je društvo jako razmrvljeno pa su društveni troškovi politika rasta natprosječno veliki, dapače takvi da osim što mogu spriječiti MER mogu ugroziti i stopu od 4%. Drugo, da se spriječe sekundarne neizvjesnosti stvorene oscilacijama i šokovima. Bez obzira na realne cikluse u dogledno vrijeme, Hrvatska je suočena s barem tri šoka. Prvi je dolazak shengenske granice na njezinu zapadnu i sjevernu granicu u svibnju 2004, drugi je otvaranje cesta i nove strukture transakcijskih troškova u ljeto

2005, a treći je pregovaranje o članstvu EU. Treći je razlog da se stvore temelji za mogući nastanak MER-a. Jer bez tih mjera on sasvim sigurno neće nastati, a možebitne visoke stope rasta neće prerasti u MER.

Što se proaktivne politike rasta tiče, nju treba temeljiti na Krugman/Rodrikovim “načelima neodređenosti”. Prvo načelo: U vrijeme rastućih prinosa i monopolističke konkurencije neodređena je specijalizacija, neodređene su komparativne prednosti i neodređene su institucije, ali postoji slučajnost i kumulativna kauzalnost. Drugo načelo: Problem stvaranja MER-a jest rješiv i mogla bi se osmisлити uspješna politika, ali preduvjeti i zahtjevi su tako veliki da se rješenje ne može s dovoljnom pouzdanošću naći. Iz toga i slijedi preporuka: dvije primjerene politike razvoja jesu, prvo, mjere koje moraju biti usredotočene na povećanje proizvodnosti faktora i, drugo, mjere koje potiču samootkriće poduzetnika. Zaboraviti subvencije izvoza, biranje šampiona, strategije rasta i sve to. Treba samo pomagati maštovitim horizontalnim mjerama prilagođenim domaćim uvjetima i usredotočiti se samo na dvije stvari. Prva je veća proizvodnost, treba povećati proizvodnost svih. Usredotočiti se na taj cilj jer je mjerljiv, prepoznatljiv, transparentan i svakako će s vremenom dovesti i do drugih promjena. Druga stvar je samootkrivanje, treba dati pomoć onim mjerama koje pridonose da hrvatski poduzetnici sami saznaju što znaju raditi bolje od drugih jer evidentno je da do sada to nisu otkrili. Te mjere ne podrazumijevaju potpunu slobodu poduzetništva, ali podrazumijevaju široku decentralizaciju i pametnu regulaciju, a iznad svega primjerenu državu.

S takvim preporukama ne može se bit “spin doktor”. Keynesovi šaptači na uho moćnika ili “spin doktori” ne uspijevaju na načelima neodređenosti, bez jasnog stava i recepta te propovijedima da treba sto cvjetova cvjetati.

Izbor literature

Nije u prirodi ovog “harrodijanskog eseja” da navodi izvore. Umjesto toga navodim popis radova u kojima se mogu naći mnoge od ideja iznesenih u ovom radu te zainteresiranog čitatelja upućujem na njih.

- Bićanić, Ivo; Gligorov, Vladimir i Krastev, Ivan (2003): The state and understanding reform, thematic paper, GDP projekt understrandig reform, www
- Bićanić, Ivo (2000): Growth Theory and Transition Economies, u: Franičević, Vojmir i Uvalić, Milica, urednici (2000): *Equality, Participation, Transition: Essays in Honour of Branko Horvat*, Macmillan, London
- Blue Bird (2004): *In Search of Resposive Governement*, CPS, Budapest
- Campos, Nauro i Coricelli, Fabrizio (2002): Growth in Transition: What We Know, What We don't and What We Should, *Journal of Economic Literature*, god. 40 (rujan 2002), str. 793-836
- Easterly, William (2001): *The Elusive Quest for Growth*, MIT Press, Cambridge, Mass
- Gomulka, Stanislaw (2000): Catching Up or Falling Behind: Economic Convergence in Europe, *UN ECE Economic survey of Europe 2000*, god. 2000, br. 1, str. 155-188.
- Hirschman, Albert (1958): *The strategy of Economic development*, Yale UP, New Haven
- Krugman, Paul (1996): Making Sense of the Competitiveness Debate, *Oxford Review of Economic Policy*, godina 12, broj 3, str. 17-25.
- Rodrik, Dani (2003): Growth Strategies, neobjavljeni rad, WIIW/GDN radionica Understanding Reform, Beč
- Rodrik, Dani (1998): Where did all the growth go? External shocks, social conflict, and growth collapses, NBER Working paper 6350